

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

Ефективна ЕКОНОМІКА

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

№ 1, 2013 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 338.2

І. А. Ремізова,

здобувач, ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана", м. Київ, заступник начальника відділу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України

АНАЛІЗ СТРУКТУРИ СУКУПНОГО ПОПИТУ УКРАЇНИ ТА ЙОГО ОСНОВНИХ ДЕТЕРМІНАНТ

В статті проаналізовано сукупний попит в Україні та детермінанти, що мали на нього вплив, за період з 2000 по 2011 рік. Для обґрунтованого пояснення чинників, якості та характеру сукупного попиту, в статті розглянуто усі його компоненти — споживчий, інвестиційний, державний та зовнішній попити та наводяться визначені в результаті аналізу ключові перешкоди для стабільного економічного зростання.

This article analyzes the aggregate demand in Ukraine and determinants that have influenced on it, for the period from 2000 to 2011. For a reasonable explanation of factors, the quality and nature of aggregate demand, this article considers all its components - consumer, investment, government and external demand and determined the key obstacles to sustainable economic growth.

Ключові слова: сукупний попит, споживчий, інвестиційний, державний та зовнішній попит.

Keywords: aggregate demand, consumer, investment, government and external demand.

Постановка проблеми. Оцінюючи сукупний попит України з 2000 року по 2011 рік, слід виходити із того, що українська економіка впродовж 2000-2008 років демонструвала позитивну динаміку зростання, а у 2009-2011 роках внаслідок світової фінансової кризи спостерігався період кризово-рецесійних процесів. Оскільки економічні кризи у своїй основі завжди підґрунтям мають саме внутрішні диспропорції, навіть якщо вони викликані зовнішніми чинниками, то саме аналіз сукупного попиту України як відображення кінцевого використання, виступатиме чинником для структурних змін в економіці країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретична та практична проблематика державного регулювання сукупного попиту розглядається як у працях сучасних українських науковців, зокрема, В. Гейця, Я. Жаліло, Б. Кваснюка, С. Киресва, І.Лукінова, А. Павлюка, Б. Панасюка, Т. Приходько, М. Скрипніченко, А. Чухна та інших, так і зарубіжних учених - В. Кузнецова, В. Дубровіна, Я. Корнаї, Дж. Сакса, Л. Терджента, К. Шгайльмана та інших.

Мета статті полягає у проведенні ґрунтового аналізу динаміки складових сукупного попиту в Україні.

Результати.

Відповідно до світової статистики, у розвинених країнах на приватне споживання припадає 50-60 відсотків, інвестиції – 20-30 відсотків, відповідно на державне споживання – 15-20 відсотків (див. табл. 1). Підкреслимо той факт, що світова фінансова криза змінила структуру кінцевого використання майже у всіх країнах світу. Через жорсткі умови запозичень на світових фінансових ринках, а також обмежені бюджетні можливості фінансування великих інвестиційних проектів відбувалось суттєве скорочення інвестиційного попиту, що у структурі ВВП призвело до збільшення таких компонент, як державне та приватне споживання.

Таблиця 1.

Структура ВВП за категоріями кінцевого використання у країнах світу за 2011 рік, у відсотках ВВП

Показник	Роки	ЄС-27	Україна	Чехія	Румунія	Болгарія	США
Приватне споживання	2011	58	67,5	50,8	64,0	62,8	71,2
	2007	57	59,6	47,7	66,9	69	69,7
Державне споживання	2011	21,7	18,6	20,6	14,4	15,5	15,8
	2007	20,3	17,9	19,8	16,7	16	17,1
Інвестиції	2011	19,2	22,0	24,6	28,8	23,1	15,5
	2007	22,2	28,2	29,8	31	34,1	19,6
Чистий експорт	2011	1,2	-5,5	4,0	-5,1	0,7	-3,8
	2007	0,6	-5,7	2,7	-13,9	-19,7	-5,1

Примітка. Для порівняння структур було взято докризовий 2007 рік

Джерело: Євростат, Держстат України

У країнах, яким довелося здійснювати модернізацію, структурну перебудову своєї економіки, щоб зробити її конкурентоспроможною, протягом тривалих періодів спостерігався високий рівень нагромадження основного капіталу: в повосенній Європі до 1970-х років норма нагромадження складала не менше 25 відсотків; у Японії – 30 відсотків; у період індустріалізації СРСР – 33-35 відсотків [2, с. 6]. Країни БРІК [1] інвестують у свою економіку достатньо високі обсяги – так, наприклад, інвестиції Китаю становлять 48,6 відсотка ВВП, що є другим показником у світі, завдяки цьому під час фінансової кризи забезпечувались високі темпи економічного зростання (див. рис. 1). Нещодавні члени ЄС, Румунія і Болгарія, інвестують більше, ніж 20 відсотків. Колишні республіки Радянського Союзу у свій економічний розвиток вкладають більше інвестиційних ресурсів ніж Україна. Менший рівень інвестицій, ніж в Україні, мають розвинуті країни (Фінляндія, Франція, Німеччина, США та інші), що пояснюється повільним зростанням економіки, наслідками кризи – в таких країнах як США - депресія на ринку житла все ще стримує зростання інвестицій [1, с. 15], та країни, де тривають масові вуличні протести, революції та внутрішні військові конфлікти (Єгипет, Ємен).

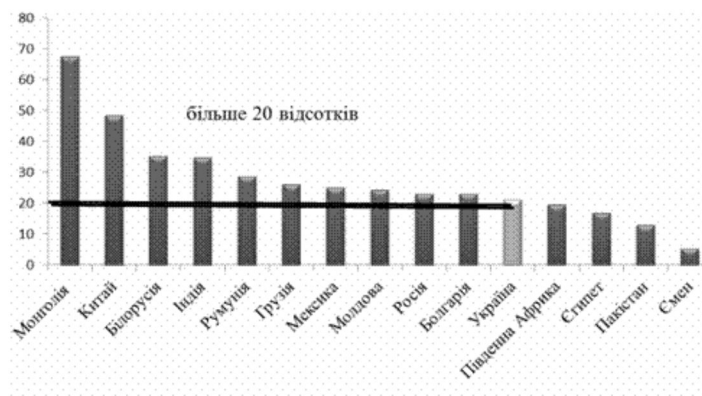

Рис. 1. Питома вага валового нагромадження у ВВП у 2011 році, відсотки

Джерело: сайт МВФ www.imf.org

Отже, для обґрунтованого пояснення чинників, якості та характеру сукупного попиту, звернемося до розгляду усіх його компонент — споживчого, інвестиційного, урядового та зовнішнього попиту.

Споживчий попит. На споживчий попит - найбільш значущу складову - припадає (за нашими підрахунками) 67,5 відсотка сукупного попиту в Україні. До 2004 року рушійною силою зростання сукупного попиту був експорт, у період між 2005 і 2008 роками економічне зростання визначалося передусім приватним споживанням. Фіскальна експансія і швидке збільшення обсягу кредитів, які надавали комерційні банки, були головними чинниками збільшення внутрішнього попиту. Експансіоністська фіскальна політика та політика щодо доходів привели до підвищення заробітної плати в державному і приватному секторах. Іноземні заощадження за посередництвом банківської системи сприяли купівлі домогосподарствами споживчих товарів тривалого користування (переважно імпортних) та житла. До того ж, зростання заробітної плати протягом кількох докризових років поспіль випереджало зростання продуктивності праці.

За 2005 – 2008 роки найвищими темпами зростання характеризувалися кінцеві споживчі витрати домашніх господарств. Унаслідок зростання реальних наявних доходів населення, реальної заробітної плати та значного розширення обсягів кредитування населення питома вага кінцевих споживчих витрат домашніх господарств у ВВП зростає від 52,3 відсотка ВВП у 2004 році до 61,4 відсотка у 2008 році. Така зміна в розподілі доходів на користь населення у докризовий період спричинила подвійний ефект: по-перше, обумовила потужне збільшення сукупного попиту, по-друге, негативно позначилася на нагромадженні ресурсів для майбутнього економічного розвитку [6, с. 7]. Протягом 2009–2011 років зростання питомої ваги споживчих витрат відбувалося переважно за рахунок скорочення нагромадження капіталу. Так, кілька років поспіль у структурі ВВП відбувалось збільшення питомої ваги оплати праці найманих працівників. Це істотно зменшувало таку складову, як валовий прибуток та змішаний доход, за рахунок якої суб'єкти господарювання здійснюють інвестиційні вкладення.

З огляду на низький рівень життя населення, а також низьку конкурентоспроможність національної продукції в порівнянні з імпортованою в структурі особистого споживання присутні вади наявної структури виробництва. І хоча у розвитку більшості галузей економіки відбуваються помітні прогресивні зрушення, їх можливості створювати достатню пропозицію для задоволення потреб споживачів є досить обмеженими (через застарілі технології, обладнання, нестачу фінансових ресурсів, низьку конкурентоздатність продукції). І навіть постійно зростаючий рівень доходів населення перестав бути основним стимулом для розгортання виробництва деяких споживчих товарів. Тобто навіть при постійному споживчому попиті їх виробництво не задовольняє цей попит. Відставання вітчизняних виробників в адекватному нарощуванні виробництва споживчих товарів та, відповідно, нестача пропозиції вітчизняних товарів і послуг стимулює їх імпорт, що негативно позначається на темпах зростання національної економіки. Недивлячись на те, що частка продовольчих товарів в загальних обсягах реалізації у роздрібному товарообороті зменшилась з 90,9 відсотка у 2005 році до 87,2 відсотка у 2011 році, вона все ще залишається на досить високому рівні. Відповідно зі споживчого кошика витісняються витрати, пов'язані із задоволенням потреб населення в одязі та взутті, транспорті та зв'язку, відпочинку, культурі та освіті (частка непродовольчих товарів зменшилась з 57,6 відсотка у 2005 році до 47,2 відсотка у 2011 році [2]).

Дослідження споживчого ринку протягом 2000–2011 років свідчить про властиву для України деформовану структуру споживчого попиту (див. табл. 2). По-перше, зростає залежність у забезпеченні споживчого попиту від імпорту. По-друге, в структурі кінцевих споживчих витрат домашніх господарств надзвичайно високу питому вагу становлять витрати на харчування. По-третє, частка послуг у споживчих витратах населення поступово зростала (зокрема, житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива, охорона здоров'я, зв'язок), але таке збільшення відбулося завдяки росту тарифів на платні послуги населенню, а також переведення безкоштовних послуг в платні.

Таблиця 2.
Структура сукупних витрат домогосподарств, у відсотках

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Споживчі сукупні витрати	93,3	93,7	92,8	93,3	92,6	91,1	90,5	90	86,2	87,8	90	90,2
Продовольчі товари	67,9	65,4	61,7	61,4	60,3	59,5	55,8	54	51,1	53,2	54,9	54,7
Непродовольчі товари	25,4	28,3	31,1	31,9	32,3	31,6	34,7	36	35,1	34,6	35,1	35,5
Неспоживчі сукупні витрати	6,7	6,3	7,2	6,7	7,4	8,9	9,5	10	13,8	12,2	10	9,8
Довідково: оплата житла, комунальних продуктів та послуг	6,9	9	9,2	8,7	7,7	6,4	7,1	8,5	6,6	7,7	7,6	8,0

Джерело: Держстат України

Інвестиційний попит. Основна причина невисокої пропозиції споживчих товарів — це брак інвестицій, новітніх технологій, відсутність нових потужностей для виробництва сучасних побутових товарів масового попиту, здатних поглинути зростаючі доходи населення. Упродовж 2005 – 2008 років інвестиційні потоки переорієнтовувалися зі сфери промислового виробництва у сферу фінансових послуг та послуг, пов'язаних з операціями з нерухомим майном. Структурний показник інвестицій в основний капітал в ці види економічної діяльності у 2008 році (на рівні 23 відсотка) перевищив показник вкладання інвестицій в переробку промисловість (21 відсоток). А у структурі прямих іноземних інвестицій вкладання у нерухомість більше ніж у 8 разів перевищили обсяг інвестицій у машинобудування. Як наслідок, структура інвестування, від якої насамперед залежить напрям відтворення та структурної модернізації економіки, залишилася доволі неефективною і навіть погіршилася [3] [6, с. 38]. У 2011 році основними видами вкладання інвестицій стали сировинні та інфраструктурні сектори економіки: сільське господарство, промисловість, транспорт і зв'язок, в той час як фінансово-посередницький сектор здав не лише свої структурні позиції, а й в реальному вимірі темпи падіння фінансової діяльності становили “мінус” 14,6 відсотка.

Таким чином, не дивлячись на позитивні процеси у відновленні активної інвестиційної діяльності у період економічного зростання (на рівні 16,3 відсотка у середньому за рік у 2000–2008 роках), їх загальний обсяг виявився недостатнім для модернізації національної економіки. Їх рівень, за підсумками 2008 року, становив 85,5 відсотка рівня 1990 року. Характерною ознакою відтворювального процесу у 2010–2011 роках залишається дуже низький рівень валового нагромадження основного капіталу, що відповідає стану початку періоду економічного зростання минулого десятиліття та суттєво поступається докризовим показникам (у 2008 році – 26,4 відсотка) й не відповідає потребам забезпечення розширеного економічного відтворення. Норма нагромадження на рівні 18,8 відсотка у 2011 році вочевидь є недостатньою для здійснення модернізації економіки України.

Державний попит. Високою є концентрація валових наявних доходів у секторі загального державного управління (ЗДУ), його питома вага у структурі ВВП

протягом досліджуваного періоду складала 17,6-20,1 відсотка. Причому питома вага індивідуальних споживчих витрат у ВВП перевищувала колективні споживчі витрати майже у 2 рази. Це пов'язано з більшою орієнтацією бюджетних видатків на складову індивідуального споживання (а саме на придбання товарів та послуг для надання домашнім господарствам безкоштовно або за пільговими цінами і надання індивідуальних послуг бюджетних установ у галузі освіти, охорони здоров'я, культури та соціального забезпечення) та меншими обсягами фінансування ряду статей колективних витрат (а саме громадського порядку та безпеки, національної оборони, забезпечення охорони навколишнього середовища).

Додатковим підтвердженням цього є статистична інформація щодо структури кінцевих споживчих витрат сектору ЗДУ відповідно до функцій у 2011 році (див. рис. 3). Найбільшу питому вагу у витратах сектору ЗДУ складають саме індивідуальні споживчі витрати (охорона здоров'я та освіта), найменшу – охорона навколишнього середовища.

Рис. 3. Структура кінцевих споживчих витрат сектору ЗДУ за функціями у 2011 році, у відсотках до загального підсумку

Джерело: Держстат України

За економічною класифікацією видатків зведеного бюджету номінальні темпи зростання видатків на оплату праці працівників бюджетних установ відповідають номінальним темпам зростання кінцевих споживчих витрат сектору ЗДУ. Питома вага оплати праці працівників бюджетних установ у кінцевих споживчих витратах сектору ЗДУ поступово зростала з 32,7 відсотка у 2000 році до 42,3 відсотка у 2011 році, що свідчить про посилення соціальної спрямованості зведеного бюджету. Зокрема, в результаті упорядкування структури та умов оплати праці працівникам апарату органів державного управління, номінальна середньомісячна заробітна плата працівників органів державного управління збільшувалась досить високими темпами – з 335 грн. у 2000 до 3053 грн. у 2011, тобто майже у 10 разів. Також, завдяки введення в дію з вересня 2005 року Єдиної тарифної сітки розрядів та коефіцієнтів, збільшенню рівня мінімальної заробітної плати відбулось суттєве зростання її середньомісячного рівня у охороні здоров'я та соціальній допомозі (в 3 рази), освіті (в 3,2 раза).

У 2010-2011 роках в Україні продовжувала проводитись жорстка бюджетно-податкова політика, що корелювала із стратегіями західних країн, та була спрямована на зменшення дефіциту державного бюджету. В результаті, реальне падіння кінцевих споживчих витрат у 2011 році становило “мінус” 2,4 відсотка, а питома вага кінцевих споживчих витрат у ВВП знизилась до 18,1 відсотка, що пов'язано із зменшенням фінансування видатків бюджету в частині державних витрат на споживання.

Зовнішній попит. Це один із рушійних сил сукупного попиту в Україні, що позитивно впливала на зростання сукупного попиту у 2000–2005 роках. Основними подіями, що вплинули на посилення зовнішньоекономічних позицій України у світовому економічному просторі, було присвоєння Україні статусу країни з ринковою економікою з боку ЄС (01.12.2005) та США (17.02.2006), а також приєднання України до СОТ (16.05.2008). Зміни в умовах торгівлі для української економіки були позитивними щороку протягом періоду між 2002 і 2008 роками, і їх поліпшення складало в середньому 6 відсотків на рік [7, с.11].

Проте відсутність необхідних структурних змін у виробництві і надалі спричиняла збільшення обсягів імпорту товарів та послуг. Загалом, якщо посилення експорту в цей період відбувалося переважно за рахунок сировинної продукції та продукції з низьким рівнем переробки, то імпорт навпаки складався з високотехнологічної продукції поглибленої переробки і товарів кінцевого споживання. Це зумовило неухильне зниження коефіцієнта покриття імпорту експортом від 1,13 у 2004 році до 0,81 у 2008 році. На кінець 2008 року дефіцит зовнішньоторговельного балансу досяг 14,4 млрд. доларів США, або 8 відсотків ВВП, в тому числі баланс товарів становив “мінус” 16,1 млрд. дол. США (8,8 відсотка ВВП). Починаючи з серпня 2008 року через погіршення зовнішньої кон'юнктури для українських експортерів (скорочення світового попиту на українську продукцію внаслідок рецесійних процесів у світі та обвальне падіння цін на сировинних ринках) відбулося гальмування зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Унаслідок надмірної чутливості продукції металургійної та хімічної промисловості до різких змін у цінній кон'юнктурі й відсутності своєрідної “подушки безпеки” – місткого внутрішнього ринку, в умовах загострення світової фінансово-економічної кризи, починаючи з серпня 2008 року ступінь падіння обсягів експорту товарів України виявився чи не найбільшим з усіх європейських країн [8, с. 204]. Так у 2009 році падіння експорту становило 25,6 відсотка, а негативний внесок експортної складової (12 відсоткових пунктів) перевищив негативний внесок приватного споживання (8,7 відсоткового пункту). У свою чергу, згорання внутрішнього попиту як споживчого, так й інвестиційного, падіння купівельної спроможності населення, а також поширення процесів імпортозаміщення внаслідок девальвації призвели до падіння імпорту у 2009 році на 38,6 відсотка.

Основною тенденцією у сфері зовнішньої торгівлі стало відтворення у 2009–2011 роках динаміки зростання експорту у 2006–2008 роках, і в 2011 році у номінальному вимірі експорт товарів повернувся до максимального рівня, досягнутого у 2008 році [3, с. 8]. При цьому триває тенденція домінування у структурі експорту України сировинних товарів і товарів з низьким рівнем технологічної обробки. Питома вага високотехнологічного експорту у експорті промислових товарів в порівнянні з країнами світу знаходиться на низькому рівні (4 відсотків), в той час як країни колишнього Радянського Союзу (Молдова, Росія) та країни Європейського Союзу демонструють удвічі більші показники (див. табл. 3).

Таблиця 3.

Питома вага високотехнологічного експорту^[4] у експорті промислових товарів у країнах світу, відсотки

Країни/роки	2000	2005	2008	2009	2010
Болгарія	3	5	7	8	8
Китай	19	31	26	28	28
Молдова	3	4	4	5	8
Росія	16	8	6	9	9
Румунія	6	4	7	9	11
США	34	30	26	21	20
Угорщина	27	26	20	23	25
Україна	5	4	3	6	4

Джерело: звітні дані Світового банку

Характер експортно-імпортних операцій в Україні засвідчує зміцнення позицій українських виробників на зовнішніх ринках на основі насамперед цінової

конкуренції, а не конкурентної боротьби технологій і нововведень. У цілому ціновий чинник сформував майже 80 відсотків загального обсягу приросту експорту товарів за підсумками 2011 року. Це робить здобуті Україною конкурентні переваги нестійкими і тимчасовими, що є значним ризиком стабільного функціонування української економіки, а також робить останню вразливою до цінових коливань світових ринків.

Залежність української економіки від кон'юнктури на зовнішніх ринках стає на заваді стабільних темпів економічного зростання. Сплески та падіння світових цін на експортну продукцію визначають загальний стан експортоорієнтованих виробництв, та економіки країни в цілому. Водночас низька частка технологічного експорту вказує на відсутність суттєвого простору для маневру в умовах кризового падіння попиту на сировинних ринках.

Висновки. Досліджено, що сукупний попит України у період з 2000 по 2004 рік визначався зростанням зовнішнього попиту, у період між 2005 і 2008 роками — приватним споживанням. Під час світової фінансової кризи найбільшого удару по економіці завдало саме згорання інвестиційної діяльності (негативний внесок інвестиційного попиту був найбільшим серед усіх компонент — “мінус” 13,3 відсоткового пункту у падіння сукупного попиту на 14,8 відсотка). Це підтверджує тезу про те, що для країн, які знаходяться у стадії розвитку, найбільш важливим є інвестиційний фактор. У рецесійний період (2010-2011 роки) основний негативний тиск на сукупний попит чинив чистий експорт, а приватний попит, як і в докризові роки, “витягував” усю економіку. Таким чином, проаналізувавши усі основні детермінанти сукупного попиту України, можна дійти висновку, що структура сукупного попиту у 2011 році не покращилась, а залишилась нерациональною та наблизилась до стану докризового періоду (2007 року – I половини 2008 року). Винятком є менший вплив валового нагромадження основного капіталу, що лише додає непевності довгостроковим перспективам зростання.

Список використаних джерел

1. Забезпечення справедливого і збалансованого зростання. Річний звіт МВФ. 2011. – 82 с.
2. Кучуков, Р. Государственный сектор как локомотив модернизации // Экономист. – 2010. – № 9. – С. 6.
3. Післякризовий розвиток економіки України: засади стратегії модернізації / [Я. А. Жаліло, Д. С. Покришка, Я. В. Белінська, Я. В. Бережний та ін.]. – К. : НІСД, 2012. – 144 с., с.8
4. Сайт Світового банку [Електронний ресурс] <http://web.worldbank.org/>
5. Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Структурні перетворення в Україні: передумови модернізації економіки України / А.П. Павлюк, Д.С. Покришка, Я.В. Белінська – К.: НІСД, 2012 – 104 с. с.7
7. Стратегічний вибір щодо прискорення та підтримки зростання в Україні. Меморандум з економічного розвитку. Документ Світового банку. Звіт № 55895 – UA, 31 серпня 2010 р. – 120 с. с.11.
8. Україна в 2010 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: монографія / за заг. ред. А. В. Єрмолаєва. – К. : НІСД, 2010. – 528 с. с.204

[1] До країн БРІК відносяться Бразилія, Росія, Індія, Китай — група найбільших за площею та населенням країн, що розвиваються.

[2] Відповідно до Звіту Держстату «Частка продажу споживчих товарів, які вироблені на території України, через торгову мережу підприємств» // Електронний ресурс <http://ukrstat.gov.ua/>

[3] Структурні перетворення в Україні: передумови модернізації економіки України / А.П. Павлюк, Д.С. Покришка, Я.В. Белінська – К.: НІСД, 2012 – 104 с. http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/STRUKTUR_PERETV.indd-2d93e.pdf

[4] Високотехнологічний експорт продукції включає в себе продукцію в аерокосмічній галузі, комп'ютерну та офісну техніку, фармацевтичні продукти, наукові прилади і електричні машини.

Стаття надійшла до редакції 16.01.2013 р.

ТОВ "ДКС Центр"